

*УДК 343.123.12 (44)*

## **МІЖЕТНІЧНІ КОНФЛІКТИ ТА ЇХ ЗВ'ЯЗОК ЗІ СТАНОМ ОПЕРАТИВНОЇ ОБСТАНОВКИ**

*Халілев Р. А.*

*РВНЗ «Кримський гуманітарний університет», Україна, м. Ялта*

В статті автором розглядаються питання міжетнічних конфліктів та їх зв'язок зі станом оперативної обстановки так і роль органів внутрішніх справ в урегулюванні міжнаціональних протиріч на сучасному етапі розвитку суспільства.

**Ключові слова:** міжетнічний конфлікт, оперативна обстановка, національна безпека, соціальний конфлікт, антагонізм, мігранти, біженці, злочинність на міжнаціональному ґрунті.

Міжетнічний конфлікт необхідно розглядати як форму міжгрупового конфлікту, в якому групи з протилежними інтересами вирізняються за етнічною ознакою. Міжетнічні конфлікти характеризуються високим рівнем суспільно-політичного напруження, масовим безладдям, організованими та стихійними насильницькими діями і навіть виникненням громадянської війни.

Як уже зазначалося, стрімке зростання злочинності супроводжує процеси виникнення та розвитку міжетнічних конфліктів. Стан злочинності є основним компонентом оперативної обстановки, а тому факт існування міжетнічної напруженості та конфліктів у суспільстві необхідно розглядати як окремий фактор ускладнення оперативної обстановки.

Для з'ясування взаємозв'язку таких понять як оперативна обстановка та міжетнічні конфлікти перш за все необхідно визначити природу, причини, форми та динаміку міжетнічних конфліктів.

У практиці діяльності правоохоронних органів існує складність у визначенні міжетнічного конфлікту. Природа будь-якого соціального конфлікту, у тому числі й етнічного, завжди складна і суперечлива, оскільки обумовлена комплексом причин і конфліктогенних чинників, пов'язаних з явними та латентними (прихованими) інтересами сторін. Тому міжетнічні конфлікти у «чистому вигляді» — явище рідке. Зазвичай, виникнувши на економічному, соціально-політичному або іншому поза етнічному ґрунті, конфлікт набуває на подальших стадіях етнічного характеру, якщо, звичайно, йдеться про протистоянні різних національно-державних утворень або про зіткнення усередині держав різних етнічних груп населення. Це означає, що дуже часто під час соціального, політичного, економічного конфліктів між групами людей вони ідентифікують один одного за етнічними ознаками. Тоді такі етнічні характеристики, як колір шкіри, мова, етнокультура, національні звичаї тощо, можуть маскувати інші відмінні риси соціального і політичного характеру.

Одним з принципових питань в розумінні природи етнічних конфліктів є питання про їх зв'язок з самим феноменом етнічності. Сутність досі відкритих питань полягає в наступному: чи являється першопричиною конфлікту расове, національне та етнічне розділення людства, та, чи складає етнічність сама по собі джерело протиріч і конфліктності? Однозначно відповісти на ці питання важко. Річ у тому, що існує не лише позитивна компліментарність членів етнічних колективів, але і від-

чуття підсвідомої взаємної антипатії, що визначає ділення на «своїх» і «чужих». Тому в конфліктних ситуаціях нерідко оголюються протиріччя, які існують між спільнотами людей, що консолідовані на етнічному ґрунті. У кожен конфлікт не завжди буває залучений весь етнос, це може бути і його частина, група, яка відчуває конфліктну напруженість і необхідність розв'язання суперечок. Проте і в цих випадках етнічність виступає лише формою прояву таких конфліктів. Якщо ж докопатися до суті конфлікту, найчастіше буває, що один народ вступає в конфлікт з іншим не у зв'язку із властивим йому антагонізмом, а внаслідок виявлення різних соціально-політичних інтересів. Отже, немає підстав стверджувати, що міжетнічна напруженість і конфлікти неодмінно породжуються самим фактом існування різних етносів [1, с. 37-39].

Таким чином, про етнічний конфлікт як такий можна говорити тоді, коли є організаційне оформлення національного руху або існує суспільно-політична сила, що ставить собі за мету забезпечення етнонаціональних інтересів того або іншого народу або етнічної групи і для досягнення цієї мети прагне змінити існуюче положення у культурно-мовній, соціально-економічній або політичній сферах життя. В той же час, етнічний конфлікт — завжди явище політичне, адже для вирішення завдань у культурно-мовній або соціально-економічній сферах чи задля досягненні інших національних цілей, як правило, необхідно використовувати політичні шляхи та методи.

Існують окремі теорії, що пояснюють причини міжетнічних конфліктів на основі вивчення досвіду, накопиченого в різних регіонах світу. Розрізняючись за масштабами, соціальному значенні, походженні, зростанню напруженості, міжетнічні конфлікти мають одну «кінцеву природу», що сприяє етнічній мобілізації. Їх глибинне коріння — порушення прав того або іншого етносу, етнічної групи, справедливості та рівноправ'я в міжетнічних стосунках.

Безпосередніми причинами виникнення етнічного конфлікту можуть бути територіальні, економічні, політичні, соціальні, психологічні і інші протиріччя. Нерідке явище для виникнення конфлікту — наявність декількох причин. Слід також відзначити, що суб'єктивний чинник грає найважливішу роль у виникненні конфлікту, значно ускладнює його течію і можливість врегулювання. Саме суб'єктивний чинник робить міжетнічний конфлікт вибуховим та інтенсивним.

Особливого забарвлення набуває міжетнічний конфлікт під впливом релігійного чинника. Аналіз конфліктів дає підстави вважати, що роль релігійного чинника в ідеологічному забезпеченні конфліктуючих сторін дуже велика і досить часто є безпосереднім керівництвом до зіткнень.

Основою міжнаціональних конфліктів є проблеми і суперечки, які виникають в процесі взаємин етносів. У багатонаціональній державі будь-яке питання, чого б воно не торкалося — економіки, політики, культури — незмінно набуває і національного вираження. Виникнення міжнаціональних конфліктів та їх гострота в значній мірі залежать від форми побудови багатонаціональної держави, її національної політики.

Одна з головних причин міжетнічних конфліктів — суперечності навколо територіальних питань. Сутність проблеми зазвичай полягає в тому, що в результаті багаточисельних міграцій населення, завоювань та інших геополітичних процесів, територія розселення етносу у минулому неодноразово змінювалася, змінювалися й кордони держави. У зв'язку з цим виникають територіальні претензії, а як аргументи висувається твердження про приналежність тієї або іншої території певному етносу у минулому. Причому час, від якого проводиться відлік етнічної приналежності спірної території, сторони вибирають довільно, залежно від цілей сторін, що сперечаються. Через свою заплутаність і суб'єктивність територіальні спори є найскладнішими і практично нерозв'язаними [2, с. 25-26].

З етнотериторіальними проблемами пов'язані політичні причини конфліктів. Йдеться, перш за все, про проблему створення етносами незалежних територіально-державних утворень. Велика частина етносів на планеті не має власних незалежних національно-державних утворень. Завдяки розвитку економіки і культури етносів, зростання їх етнічної самосвідомості в їх середі виникають рухи, що мають за мету створення незалежної національної держави. Подібний рух зазвичай виникає в тому разі, якщо етнос на якомусь етапі своєї історії вже мав державність та згодом втратив її. Політичні причини конфліктів виникають і тоді, коли відбувається обмежен-

ня або позбавлення частини етносу (і навіть цілих народів) політичних і особистих прав і свобод за ознакою національної (етнічної) приналежності. Ділення етносів на «корінних» і «некорінні», «титульні» і «нетитульні» також породжує політико-правову нерівність, а отже, може бути причиною міжетнічних конфліктів.

Різноманітні й економічні причини етнічних конфліктів. Перш за все, це боротьба етносів за володіння матеріальними ресурсами і власністю, серед яких найбільш цінними є земля і надра. Сутність конфлікту зводиться до того, що кожна з конфліктуючих сторін прагне обґрунтувати своє право на використання землі і природних ресурсів. Міжетнічний конфлікт може бути результатом обділення периферійних етнічних груп, нерівномірного розвитку, нерівномірної модернізації «ядра» чи етнонаціональної «периферії» в багатонаціональній поліетнічній державі. У цих випадках економічна нерівність між різними етнічними групами, що усвідомлюється як колективний етнонаціональний утиск, стає причиною формування і прояву етнічної солідарності [3, с. 38-40]

Етнічні конфлікти можуть виникати унаслідок соціальних причин, соціальної напруженості. Частіше це відбувається в умовах кризового достатку суспільства, коли складаються передумови соціально-політичного протистояння і конфліктів, у тому числі й за етнічною ознакою. Подібні конфлікти спостерігаються в поліетнічних державах, коли складається соціальна неоднорідність в етнотериторіальному аспекті. І тоді проблеми соціальної незабезпеченості, безробіття, етнодемографії тощо набувають відчутно вираженого етнічного характеру. У престижних видах діяльності виникає конкуренція між титульними і не титульними етносами. Буває, що етнічний конфлікт може стати ефективним засобом «зливу» соціального вибуху в напрямку міжетнічного протистояння. Ще однією з причин етнічних конфліктів можуть стати етнокультурні, у тому числі й мовні проблеми. У випадках, коли не задовольняються етнокультурні запити тієї або іншої етнічної групи, не забезпечуються умови для вивчення та використання рідної мови або виявляється мовний шовінізм, це веде до міжетнічної напруженості і потенційного конфлікту. Слід проте відзначити, що не йдеться про «чисто» етнокультурні проблеми, за ними нерідко стоять окремі соціальні інтереси. Так, одання державного статусу мові лише титульній нації в поліетнічній державі ущемлює значення мов інших етносів і стає засобом, щоб зайняти ключові пости в суспільстві, тобто забезпечує представників титульної нації певними привілеями.

У формуванні міжетнічної напруженості велику роль грають соціально-психологічні чинники. Міжетнічній напруженості як масовому психічному стану властива якість емоційного «зараження», що виражається у психічному навіюванні та подражності. У історичній пам'яті особливо довго зберігаються національні образи і несправедливості. Міжетнічна напруженість характеризується і таким психічним станом, як масова невротизація. Цей стан відрізняється підвищеним емоційним збудженням, що викликає різні негативні переживання: тривогу, занепокоєння, дратівливість, розгубленість, відчай. Ще різкіше поляризуються стосунки «свої — чужі»: своя етнічна група оцінюється більш позитивно, а чужі — більш негативно. Психологічне напруження може створювати міжетнічні проблеми — справжні та вигадані, — засновані на чутках, помилковій інформації, провокаціях [4, с.115-119].

В епоху інформаційного суспільства стан масової невротизації в значній мірі залежить від ролі засобів масової інформації. Активний негативний вплив ЗМІ на свідомість населення відбувається шляхом одночасного поширення взаємовиключних суджень та переконань, що можуть мати характер принципових протиріч. Внаслідок цього ускладнюється адекватна орієнтація людей у навколишньому середовищі, породжується некритичність в індивідуальних оцінках подій, що в підсумку призводить до загальної апатії та соціальної дезорганізації. На свідомість окремої людини, що втягнута у протистояння основний вплив призводить не аргументований аналіз, а енергійне, впевнене, нерідко і бездоказове ствердження. Людина набуває якості імпульсивності, здатності до відносно короткострокових програм діяльності [5, с.115-118]. Такий стан вносить складову інертності та примітивізму у мислення та поведінку людей, сприяє керованості цілих прошарків та груп населення окремими войовничими лідерами.

Проте, етнічні конфлікти можуть бути викликані не лише зазначеними вище причинами. Аналізуючи етнічні конфлікти на пострадянському просторі, можна виділити причини самого всілякого характеру. Якщо об'єднати ці причини в декілька груп, то вийде наступна картина: 1) соціально-економічні — нерівність в рівні життя, безробіття, різне представництво в престижних професіях; 2) адміністративно-політичні — ієрархія народів (союзні, автономні республіки, автономні області й округи), представництво в органах влади, входження однієї форми національної державності в іншу; 3) культурно-мовні — недостатня з точки зору неросійських народів увага до національної культури і мови, витіснення російською мовою національних мов з суспільного життя; 4) етнодемографічні та етноміграційні — швидкі зміни у співвідношенні чисельності контактуючих етносів унаслідок міграції і відмінностей в рівні природного приросту населення; 5) етнотериторіальні — неспівпадання державних або адміністративних кордонів з кордонами розселення народів, довільне перекроювання міжреспубліканських кордонів, безпідставна передача територій; 6) конфесійні — поліетнічність національних утворень та багато-конфесійність населення накладаються і переплітаються один з одним; 7) історичні — вплив минулих взаємин народів (не лише мирні, але і конфліктні, нерівноправні, війни і т. д.) [6, с.87-88].

У конфліктних ситуаціях оголюються протиріччя, які існують між громадами людей, що консолідовані на етнічній основі. Проте далеко не в кожен конфлікт буває залучений весь етнос, це може бути його частина, група, яка відчуває на собі протиріччя, що ведуть до конфлікту. Так, більшість етнотериторіальних суперечок йде від імені політичних еліт, урядів, рухів. І далеко не завжди такі суперечності захоплюють значні групи якогось етносу. Оскільки територія колишнього СРСР є поліетнічною за складом населення (що характерне і для держав, що виникли на цій території), то фактично будь-який внутрішній конфлікт — соціально-економічний або політичний за своїм змістом — знаходить етнічний відтінок. В той же час, тут є досить підстав для міжетнічних протиріч, як на особистісному, так і на груповому рівнях. Тому етнічний чинник генерує багато з тих гострих і кризових ситуацій, які виникають у сфері політики, міжгромадних стосунків, стосунків між державними і внутрішньодержавними утвореннями. Якщо мати на увазі міжнаціональні конфлікти, що відбуваються на території колишнього СРСР, то можна звести етнополітичні конфлікти до декількох основних типів. Багато міжетнічних конфліктів є наслідком проблем, що виникають із зміни положення етнічної групи в суспільстві. У колишніх союзних республіках СРСР (тепер — суверенних державах) принцип розподілу соціальних ролей в спільній ієрархічній структурі мав вельми своєрідну картину. За роки радянської влади в союзних республіках склалися багаточисельні та освічені етнічні еліти титульних національностей [7, с.119-120].

Проте із зростанням чисельності кадрів національної інтелігенції і посиленням конкуренції у сфері розумової (переважно управлінської) праці почала наростати напруженість між особами корінної і некорінної національності. Політика «коренізації» органів влади і управління, що тривалий час зберігалася у всіх республіках, врешті-решт, увійшла у протиріччя з принципом соціальної справедливості. Замість відкритого змагального відбору в умовах рівноправ'я всіх перед законом кадри підбиралися за етнічною ознакою. В результаті на початок 80-х років у всіх союзних республіках доля осіб корінних націй, що займали різного роду привілейовані соціальні ніші, значно перевершувала їх долю у складі населення даної республіки. Таке положення створювало потенційний ґрунт для відчуття національної зверхності в титульних націй і породжувало відчуття обділеності та образи в нетитульних. Після розпаду СРСР процес витіснення іншомовних громадян з владних структур в країнах СНД та Балтії помітно посилюється. Саме це є однією з домінуючих причин міжнаціональної напруженості і відтоку російськомовного населення з цих держав. Етнотериторіальні конфлікти часто були пов'язані з воз'єднанням розділених у минулому етносів. Приклади такого типу — конфлікти в Нагірному Карабаху, Південній Осетії, національний рух лезгіна в Азербайджані тощо. Сюди ж відносяться конфлікти, пов'язані з відновленням територіальних прав депортованих народів. До них відноситься спір між осетинами і інгушами через приналежність Пригородного району, рух німців Росії та СНД за відновлення державності в Поволжі.

Ще одним типом є конфлікти, породжені спробами етнічної меншості реалізувати право на самовизначення у формі створення незалежного державного утворення. До таких конфліктів відносяться грузино-абхазський, південно-осетинський, придністровський та ін. На пострадянському просторі мають місце конфлікти, в основі яких лежать домагання тієї або іншої держави на частину території сусідньої держави. Такі конфліктні ситуації існують між Киргизією і Узбекистаном, Росією і Україною, державами Балтії і Росії тощо. Після розпаду СРСР поширеним типом конфліктів стали конфлікти, викликані дискримінацією російського і російськомовного населення в країнах ближнього зарубіжжя.

Останніми роками почастишали конфлікти, що виникають у зв'язку з масовим припливом в той або інший регіон біженців та змушених переселенців.

У виникненні і розростанні міжетнічних конфліктів велика роль соціально-психологічних причин, пануючих в масовій свідомості стереотипів, настроїв, забобонів.

Глибока економічна криза країн ближнього зарубіжжя, супроводжується соціально-політичною кризою і загостренням міжнаціональних відносин, виникнення етнополітичних конфліктів. «Винуватцями», «козлами відпущення», як правило, виявляються представники не «своїї» національності, через яких нібито виникли усі біди і які «заважають» титульному населенню самоутвердитися і жити забезпечено і самобутньо. Так, у Грузії говорять, що у всьому винні абхази, осетини, росіяни, в Азербайджані — вірмени, в Прибалтиці, Молдові, Казахстані — росіяни.

Деякі конфлікти розглядаються як наслідок розпаду СРСР, коли в республіках, що відокремилися, в боротьбу за відділення вступили колишні автономії або ті, що бажали її отримати — Абхазія, Південна Осетія у Грузії, Гагаузія, Придністров'я в Молдові, Карабах в Азербайджані та ін. У цих конфліктах право етносів на самовизначення інколи використовувалося в цілеспрямованих діях політиків як засіб утримання влади або приходу до влади.[8, с. 98-99] Міжетнічні конфлікти мають ті або інші форми і свою власну динаміку.

За формою прояву прийнято розрізняти латентні (приховані) та актуалізовані (відкриті) конфлікти. Латентні конфлікти можуть тривати довго і лише в певних суспільних умовах переростати у відкриті. Як правило, латентні конфлікти не зіштовхують людей, і саме в цій формі конфлікти найлегше вирішувати.

По характеру дій конфліктуючих сторін міжетнічні конфлікти можна класифікувати як насильницькі і насильницькі.

До ненасильницьких форм конфліктів відносяться мітинги, демонстрації, пікети, ухвалення інституційних рішень, акції «громадянської непокорі» і ін. Ці форми конфліктів відрізняються «дійовими особами», тобто основними суб'єктами конфлікту. У інституційних конфліктах, коли в протиріччя приходять норми конституцій, законодавства, що реалізують інтереси конфліктуючих сторін, головними дійовими особами є владні структури, політичні партії та об'єднання, суспільні рухи. У маніфестуючих конфліктах суб'єктом виступають значні маси людей, тому такі конфлікти називають ще і конфліктами масових дій.

Насильницькі конфлікти виявляються у формі відкритих зіткнень за участю регулярних військ, а також бойових дій озброєних ополченців, що супроводжуються жертвами. Такі зіткнення супроводжуються погромами, підпалами, вибухами, захопленнями заручників, потоком біженців, вимушених переселенців тощо. Аналіз міжетнічних конфліктів показує, що безпосередніми учасниками масових дій є представники різних соціальних прошарків, вікових груп, політичних напрямів, віруючих і атеїстів. Об'єднуючим початком усіх сил стає етнічний чинник [9, с.22-23]

Для наявності будь-якого конфлікту, у тому числі й етнічного, потрібна конфліктна ситуація. Вона може існувати задовго до того, як станеться пряме зіткнення учасників, почате за ініціативою одного з них. Щоб конфлікт почав розвиватися, необхідний інцидент, привід, тобто така зовнішня обставина, яка є пусковим механізмом, поштовхом, детонатором, що породжує розвиток подій. Почавшись з інциденту, конфлікт потім розгорається, перетворюючись на великомасштабний, гострий та затяжний.

Яка ж динаміка міжетнічних конфліктів? Найбільш характерні її моменти полягають в наступному. 1). Поступове посилення конфлікту за рахунок введення все

більш активних сил, а також за рахунок накопичення досвіду боротьби. Так, карабахський конфлікт почався з мітингу і мирних вимог вірменського населення про зміну статусу Нагірного Карабаху. На підтримку цих вимог почали проводитися мітинги і демонстрації в Єревані і інших містах Вірменії. Різка ескалація вірмено-азербайджанського конфлікту настала після трагедії Сумгаїту. 2) Збільшення кількості проблемних ситуацій і поглиблення первинної проблемної ситуації. Це характерно для всіх етнічних конфліктів. Під час розвитку конфлікту відбувається вишукування все нових претензій, звинувачень, первісна проблемна ситуація обростає все новими аргументами і фактами. Найбільш характерним в цьому сенсі є конфлікт довкола Придністров'я. Первинні вимоги зводилися до автономії в рамках Молдови. Проте вищі органи влади Молдови відкинули таку можливість. Конфлікт продовжував розростатися. Внаслідок цього придністровці почали ставити питання про відділення від Молдови і державну самостійність. 3) Підвищення конфліктної активності учасників, зміна характеру конфлікту у бік його посилення, залучення в конфлікт нових осіб. На прикладі етнічних конфліктів в Нагірному Карабаху, Грузії, Боснії, Югославії видно, як посилюється конфронтація, конфлікт з відносно «спокійного» переходить в озброєне зіткнення, зростає число вбитих і поранених, до конфлікту залучається практично все населення з однією і з іншого боку. 4) Наростання емоційної напруженості, що супроводжує конфліктні взаємини, яка може надати як мобілізуючий, так і дезорганізуючий вплив на поведінку учасників конфлікту. У міжетнічному конфлікті під час його розвитку зростає відчуття антипатії або ворожості. Приводи та випадки для цього завжди знаходяться. Так, погроми і вбивства безневинних людей вірменської національності у Сумгаїті, а потім в Баку в 1990 р. підсилили ворожнечу між вірменами і азербайджанцями. Після запеклих боїв у Сухумі і інших містах Абхазії збільшилася прірва між грузинами і абхазами.

5). Для міжетнічного конфлікту характерне формування стійкого образу «зовнішнього ворога», коли компроміс сприймається лише як капітуляція противника, коли виявляється прагнення кожній із сторін — учасниць протистояння «отримати перемогу». Показовими в цьому відношенні є Придністров'я, Грузія, Карабах, де домінує установка «до переможного кінця», а пошуки компромісу, мирних рішень поки не вдаються. 6) Для етнічних конфліктів, як правило, характерна їх інтернаціоналізація, тобто залучення до конфлікту або його врегулювання третіх сил або міжнародних організацій. Так, в грузино-абхазському конфлікті на стороні Абхазії приймали участь добровольці Конфедерації народів Кавказу. У боснійській і косовській конфлікту активно втрутилися США і НАТО [10, с.35].

Як бачимо, міжетнічні конфлікту мають не лише складну та неоднозначну природу, вони також вирізняються за причинами, що їх породжують, способами вираження (формами) та динамікою активних процесів. Водночас, простежуються певні сталі ознаки, що характеризують стан виникнення та протікання таких конфліктів в залежності від їх причин та вихідної ситуації і закономірності їх динаміки в залежності від фактичної обстановки, що складається у зовнішньополітичній та у внутрішньополітичній сферах. Усі міжетнічні конфлікту, у тому числі й латентні, суттєво впливають на рівень злочинності та стан оперативної обстановки.

На думку автора, повноцінно дослідити питання впливу міжетнічного конфлікту на стан оперативної обстановки можна шляхом аналізу категорії оперативної об-

становки та визначення факторів, що визначають її ускладнення під час міжетнічного конфлікту.

У першу чергу відзначимо, що в сучасній юридичній науці відсутня єдина думка на сутність категорії “оперативна обстановка”. Слід відзначити, що поряд з терміном “оперативна” зустрічаються терміни “кримінологічна” та „криміногенна” обстановка, які також часто використовуються в науковій літературі і норматворцями, але відсутнє нормативне закріплення їх визначень. Дослідниками проблем впливу міжетнічних конфліктів на стан злочинності переважно також вживаються терміни криміногенної та кримінологічної обстановки, проте, на думку авторів, при дослідженні сучасних проблем організації протидії злочинності заходами оперативно-розшукової діяльності найбільш більш доцільно використовувати термін оперативної обстановки. Так деякими кримінологами поняття „оперативної обстановки” отожднюється з поняттям „криміногенної обстановки” [11, с.160], водночас спроб надати хоча б якое наукове визначення останньої не було і до цього часу.

Одне з перших і небагатьох намагань надати визначення кримінологічній обстановці здійснив А.І. Сілаєв, який визначив її як системоутворюючий комплекс злочинності, а також процесів, подій і обставин, що носять криміногенний або антикриміногенний характер [12, с. 3-14].

Більш конкретизоване бачення кримінологічної обстановки було представлено КК.Горяїновим [13, с.2,3,7], в якості стану злочинності як результату дії факторів різної природи і спрямованості в часі, що детермінують на визначеній території. Таким чином кримінологічна обстановка являє собою сукупність властивостей і відносин злочинності і факторів, що на неї впливають у формі відображення певного кола суспільних явищ і процесів у їх розвитку.

Слід відзначити, що кримінологами використовується переважно термін „криміногенна ситуація”. При цьому в деяких випадках цей термін вживається для характеристики стану, динаміки й структури злочинності в країні взагалі [14, с.122], однак в більшості розуміється як особливий характер взаємодії особи із соціальною дійсністю, при цьому під конкретною криміногенною ситуацією потрібно розуміти сукупність зовнішніх обставин, в яких опинилася людина і які впливають на її свідомість, почуття, волю, з урахуванням яких особа приймає рішення скоїти злочин [15, С.90].

На нашу думку, об'єктивну сутність означених категорій необхідно розглядати через етимологію слова “обстановка”, під чим розуміється сукупність умов, у яких що-небудь відбувається [16, с. 52], а тому, не вбачаючи суттєвих розбіжностей у розумінні значень прикметників „кримінологічний” та „криміногенний”, вважаємо справедливим ототожнення понять „кримінологічної” та „криміногенної” обстановки. Відносно ж їх визначення, то, на нашу думку, в цьому потрібно відштовхуватися від широкого розуміння складових предмету кримінології.

Більш розробленою у науковому плані є категорія оперативної обстановки, відображення нами в подальшому найбільш суттєвих поглядів на сутність та компоненти якої, надасть у підсумку можливість визначити поняття оперативної обстановки, її складових, а також з'ясувати механізми та чинники ускладнення оперативної обстановки внаслідок виникнення міжетнічних конфліктів.

У науковій літературі питання сутності оперативної обстановки й проблеми її вивчення розглядаються з кінця 50-х рр.. ХХ ст. по наш час. Теоретичними розробками стосовно загальної сутності оперативної обстановки займалися: Ю.І. Андреев,

А.Є. Андрієвський, О.М. Бандурка, Б.І. Бараненко, В.М. Бризгалов, В.А. Бірюков, Ю.В. Дубко, В.П. Захаров, М.В. Корнієнко, В.А. Лаптії, О.Г. Лекарь, В.А. Лукашов, М.П. Лашин, А.В. Ліпкан, Д.Д. Максаров, П.М. Назаров, Д.Й. Нікіфорчук, В.Г. Самойлов, Г.К. Синілов, О.Є. Трусов, В.Т. Томін, Г.А. Туманов та ін. У той же час питання залежності стану оперативної обстановки від ситуацій міжетнічної напруженості та конфлікту, практично, не знайшли відображення в роботах означених вчених та втілення в сучасних наукових розробках.

Згідно з позицією Г.А. Туманова, для органів внутрішніх справ зовнішнє середовище складають всі інші соціальні системи, що не охоплюються рамками органів внутрішніх справ, а також об'єктивні фактори і умови (кліматичні, економічні, географічні, демографічні, соціально-психологічні). Усі вони, переплітаючись у найрізноманітніших сполученнях, виступають, як правило, у вигляді факторів і умов, що формують оперативну обстановку [17, с.16]. Таким чином, оперативна обстановка – це системи і фактори поза органами внутрішніх справ, що на перший погляд при розумінні поняття „обстановки” як сукупності умов, у яких що-небудь відбувається, вдається цілком прийнятним.

На відміну від цього переважна більшість науковців сходиться в думці, що оперативна обстановка містить у собі ще й сукупність внутрішніх факторів, які мають безпосереднє відношення до діяльності органу внутрішніх справ чи правоохоронних органів в цілому та результатів цієї діяльності.

Так В.А. Лукашов вважав, що оперативна обстановка – це сукупність зовнішніх і внутрішніх умов, які визначають характер і спрямованість діяльності ОВС щодо боротьби зі злочинністю. Серед сучасних українських дослідників його позицію поділяє В.П. Захаров [18, с. 33; 19, с. 35-44]. Схожа думка виказувалась і А.Г. Лекарем, який розглядав цю категорію як сукупність даних про особливості території, що обслуговується, стан злочинності, а також про наявність і стан сил і засобів боротьби з нею [20, с. 133-136], а також В.Г. Самойловим і Г.К. Синіловим, у розумінні яких оперативна обстановка являє собою сукупність умов, що складаються з особливостей території, яка обслуговується ОВС, стану злочинності та порушень громадського порядку, а також сил і засобів боротьби з правопорушеннями й результатів правоохоронної діяльності [21, с. 5].

Як бачимо з наданих визначень до складу оперативної обстановки так чи інакше включають сили і засоби протидії злочинності, характер і спрямованість діяльності ОВС, що надає розумінню цього поняття повноцінну форму, бо в цьому випадку враховується взаємний зв'язок та взаємна залежність внутрішніх і зовнішніх факторів, що є завжди властивою ознакою для оперативно-розшукової діяльності.

Така позиція у розумінні природи оперативної обстановки цілком відповідає усвідомленню сутності останньої як об'єкту впливу негативних чинників міжетнічної напруженості та конфліктів. Так зростання злочинності на ґрунті міжетнічних конфліктів є не лише зміною зовнішніх факторів оперативної обстановки, але й причиною переформування сил та засобів протидії злочинності у зв'язку з цим.

Значної уваги в якості широкоглядного бачення проблеми заслуговує визначення оперативної обстановки, що надає М.В. Корнієнко, який під нею розуміє сукупність суттєвих для правоохоронної діяльності соціально-демографічних, соціально-економічних, соціально-політичних, стабілізуючих або дестабілізуючих факторів, які суттєві для даного регіону в певний період часу, що виражається через систему кількісних та якісних характеристик стану злочинності, адміністративної деліктності, охорони громадського порядку і громадської безпеки в конкретно взятому регіоні, а також оцінку ефективності організаційно-правових заходів, які застосовуються



правоохоронними органами [22, с. 8-9]. Основний зміст наведеного визначення практично співпадає з думками, викладеними в працях А.Є. Трусова, В.Н. Бризгалова, В.А. Бірюкова, В.А. Ліпкана, Д.Й. Никифорчука [23, с. 1-2; 24; 25, с. 100-113] з доповненням оцінки ефективності організаційно-правових заходів згаданими авторами.

Дещо інше визначення оперативної обстановки надано в підручнику за редакцією Л.В. Бородича. Автори розглядають оперативну обстановку як сукупність різноманітних явищ і процесів, що органічно пов'язані, постійно змінюються і визначають характер та інтенсивність оперативно – розшукових зусиль служб і підрозділів органів внутрішніх справ, спрямованих на попередження, припинення, розкриття злочинів, розшук злочинців і безвісти зниклих осіб [26, с. 336].

Серед різноманіття поглядів на розуміння сутності оперативної обстановки та її визначень в питанні впливу міжетнічного конфлікту на стан оперативної обстановки найбільш прийнятним є розуміння останньої в якості сукупності зовнішніх і внутрішніх реальних умов, в яких діють оперативні підрозділи, що зумовлюють характер організаційних та оперативно-розшукових заходів щодо забезпечення ефективного виконання функцій протидії злочинності й забезпечення громадського порядку внаслідок виникнення та розвитку міжетнічного конфлікту. До загальних складових елементів оперативної обстановки відносяться географічні, соціально-економічні, демографічні, кримінологічні показники, наявні сили та засоби ОВС і результати протидії злочинності.

З урахуванням взаємозв'язку зовнішніх і внутрішніх елементів оперативної обстановки безпосередньо цільовому впливу з боку правоохоронних органів при ускладненні оперативної обстановки внаслідок виникнення та розвитку міжетнічного конфлікту підлягають: злочинність на ґрунті міжетнічних конфліктів, стосовно якої переслідується мета зниження її рівня; умови, що полегшують своєчасне виконання правоохоронними органами завдань щодо нейтралізації та стримування факторів міжетнічної напруженості та конфліктності; криміногенні ситуації породжені міжетнічними протистоянням; окремі встановлені суб'єкти (фізичні особи), від яких можна очікувати скоєння злочинів, у тому числі – організатори та активні учасники радикальних націоналістичних течій; інші явища і процеси, з якими пов'язано виконання органами внутрішніх справ їх функціональних обов'язків з протидії злочинності під час ускладнення оперативної обстановки внаслідок впливу факторів міжетнічної напруженості.

Таким чином, міжетнічний конфлікт є не лише одним з основних факторів злочинності та ускладнення оперативної обстановки. Внаслідок цілеспрямованої протидії з боку правоохоронних органів держави у напрямку нейтралізації негативних чинників конфлікту та зниження рівня злочинності, міжетнічний конфлікт, як стан масової взаємодії конфліктуючого населення є, водночас, об'єктом правоохоронного впливу. Тому є цілком неприйнятними є ствердження окремих політичних діячів про те, що міжетнічні та міжнаціональні конфлікти можна вирішувати лише політичними методами. Ефективні, цілеспрямовані та системні методи впливу, що застосовуються правоохоронних органів у відношенні ситуації міжетнічного протистояння є найбільш дієвими, адже, таким чином, здійснюється безпосередній вплив на загальні чинники напруження, окремих осіб, що становлять оперативний інтерес з одночасним реагуванням на конкретні криміногенні ситуації з метою недопущення негативних наслідків та повторення самої ситуації. Звісно, дієвість заходів, що здійснюються правоохоронними органами залежить також від рішучої політичної волі з наведення правопорядку та єдності державної влади.

На перший погляд вдається, що означене стосується лише міжетнічних конфліктів у межах однієї держави, проте навіть якщо мова йде про конфлікт на території декількох держав, за виключенням ситуації зовнішньої війни, міждержавні політичні домовленості мають бути ефективно реалізовані у внутрішній правоохоронній політиці кожної з держав.

#### **Список використаної літератури:**

1. Мамутов А.М. Преступления, составляющие пережитки патриархально-родового быта: дис. кандидата юрид. наук: 21.00.08 / Мамутов Ахмад Мамедович. - Алма-Ата, 1964. – С. 37-39.
2. Товардов Г.Т. Етнология: підручник / Г.Т.Товардов. – М: Проект, 2002. – С.25-26.

3. Лукашов В.К. Идентичність і конфлікт в пострадянських державах: підручник / В.К.Лукашов – М: Веко, 1997. – С. 38-40.
4. Нікіфоров А.В. Конфліктна особа і етнічні конфлікти: підручник / А.В.Нікіфоров – М: Факт, 1994. – С.115-119
5. Лебон Г.Ф. Психологія народів і мас: підручник / Г.Ф.Лебон. – Х: Геден, 1995. – С.115-118.
6. Третья мировая (информационно-психологическая) война. - М.: Институт социально-политических исследований АСН. – 1999. – С.87-88.
7. Солдатова Г. И. Психология міжетнічної напруженості: підручник / Г.И. Содатова. – М., Буква, 1998. – С.119-120.
8. Здравомислов І.П. Міжнародні конфлікти в пострадянському просторі: підручник / І.П.Здравомислов – М., Буква, 1997. – С. 98-99
9. Тішков В.А. Нариси теорії і політики етнічності в Росії / В. А. Тішков. – М., Факт, 1997. – С. 22-23.
10. Балабухов М.В. Етнічні процеси на сучасному світі / М. В. Балабухов. – М., Прометей, 1987. – С. 35.
11. Мнацаканян М.О. Етносоціологія: нації, національна психологія і міжнародні конфлікти: підручник / М.О. Мнацаканян. – М., Буква, 1998. – С.160.
12. Лихолоб В.Г., Філонов В.П., Коваленко О.И., Михайлов А.Е.: Криминологія : Учебник / под ред. В.Г. Лихолоба В.П. Филонова. –Киев – Донецк , 1997. – С. 3-14.
13. Силаев. А.И. Криминологическая обстановка: содержание, понятие / Проблемы криминологии и профилактики правонарушений. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1980. – С. 2,3,7.
14. Горяинов К.К. Криминологическая обстановка (Методологические аспекты): ученик / К.К.Горяинов. – М., Прометей, 1991. –С.122.
15. Силаев. А.И. Криминологическая обстановка: содержание, понятие / Проблемы криминологии и профилактики правонарушений. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1980. – С. 90.
16. Новий тлумачний словник української мови Укладачі В.В. Яременко, О.М. Сліпушко. – К., 2001. – С. 52.
17. Туманов Г.А. Орган внутренних дел как система управления. – М.: ВШ МВД СССР, 1972. – С.16.
18. Лукашов В.А. Вопросы организации деятельности аппаратов уголовного розыска. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1969. – С. 33.
19. Захаров В.П. Проблеми пошукової роботи оперативних підрозділів кримінально-виконавчої системи // Вісник Луганського інституту внутрішніх справ. – Спецвипуск. – 2001. – № 3.– С. 35-44.
20. Лекарь А.Г. Основы оперативно-розыскной деятельности. – М.: ВШ МООП РСФСР, 1966. – С.133-136.
21. Самойлов В.Г., Синилов Г.К. Изучение и оценка оперативной обстановки на территории, обслуживаемой горрайлином органов внутренних дел. – М.: ВШ МВД СССР, 1973.– С. 5.
22. Корнієнко М.В. Управління силами і засобами органів внутрішніх справ при ускладненні оперативної обстановки в сфері охорони громадського порядку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07. «Оперативно-розшукова діяльність» / М.В.Корнієнко– Харків: НЮА України ім. Ярослава Мудрого, 2000. – С. 8-9.
23. Трусов А.Е. Изучение оперативной обстановки в районе деятельности учреждений внутренних дел: Лекция. – М.: МВШМ МВД СССР, 1957. – С. 1-2.
24. Брызгалов В.Н. Среда функционирования органов внутренних дел: Учебное пособие. – К.: КВШ МВД СССР, 1976. – 60 с.
25. Никифорчук Д.Й., Ліпкан В.А., Бірюков В.А. Аналіз стану оперативної обстановки як спосіб виявлення діяльності терористських організацій // Науковий вісник НАВСУ. – 2002. – № 1. – Ч. 2. – С. 100-113.
26. Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: Загал. част.: Підручник / Під заг. ред. Л.В. Бородича / Авт. кол.: Дідоренко Е.О., Козаченко і.П., Кондратьев Я.Ю. та ін. – Луганськ: РВВ ЛПВС, 1999. Т. 1. – С. 336.

**Халілев Р.А. Міжетнічні конфлікти та їх зв'язок зі станом оперативної обстановки / Р.А. Халілев // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: Юридические науки. – 2013. – Т. 26 (65). № 1. – С. 300-310.**

Розглядаються питання міжетнічних конфліктів та їх зв'язок зі станом оперативної обстановки та роль органів внутрішніх справ в урегулюванні міжнаціональних протиріч на сучасному етапі розвитку суспільства

**Ключові слова:** міжетнічний конфлікт, оперативна обстановка, національна безпека, соціальний конфлікт, антагонізм, мігранти, біженці, злочинність на міжнаціональному ґрунті.

**Khaliliev R.A. Ethnic conflicts and their relationship with the state of the operational environment / R.A. Khaliliev // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series : Juridical sciences. – 2013. – Vol. 26 (65). № 1. – P. 300-310.**

Examined questions of ethnic conflicts and their relationship with the state of the operational environment and role of the police in resolving ethnic conflicts at the present stage of development of society.

**Keywords:** ethnic conflict, the operational environment, national security, social conflict and antagonism, migrants, refugees, crime on ethnic grounds.